

ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΪΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

Η Παραδοσιακή Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια Αρκαδίας

1. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς

α. Με ποιο όνομα αναγνωρίζεται το στοιχείο από τους φορείς του:

Τέχνη της πέτρας

β. Άλλη/-ες ονομασία/ες:

Λαγκαδινοί μαστόροι-παραδοσιακή αρχιτεκτονική

γ. Σύντομη Περιγραφή:

Η Παραδοσιακή Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια Αρκαδίας είναι η πρακτική γνώση για την εξασφάλιση και επεξεργασία των πρώτων υλών (πέτρα, χώμα κτλ.) και τη δημιουργία κατασκευών (κτηρίων, γεφυριών, μαντρών κ.ά.), όπως διαμορφώθηκε κυρίως κατά τον 18ο και 19ο αιώνα στην περιοχή των Λαγκαδίων Αρκαδίας. Μέρος της τέχνης ως πολιτιστικής κληρονομιάς είναι και η ζωντανή συλλογική μνήμη που σχετίζεται με αυτήν (πρακτικές, αφηγήσεις, τραγούδια κ.ά.) Στοιχεία της τέχνης διατηρούνται μέχρι σήμερα από τους λιγοστούς Λαγκαδινούς μάστορες της πέτρας στην περιοχή των Λαγκαδίων.

δ. Πεδίο ΑΠΚ:

✓ προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις (π.χ. η συνθηματική γλώσσα των μαστόρων, όπως ακόμη μεταδίδεται από τους παλαιότερους σε όσους θέλουν να τη γνωρίσουν, οι διηγήσεις για την αποδημία των μαστόρων, ως στοιχείο της συλλογικής μνήμης των Λαγκαδινών)

☐ επιτελεστικές τέχνες

☐ κοινωνικές πρακτικές-τελετουργίες-εορταστικές εκδηλώσεις

✓ γνώσεις και πρακτικές που αφορούν τη φύση και το σύμπαν

✓ τεχνογνωσία που συνδέεται με την παραδοσιακή χειροτεχνία

☐ άλλο

ε. Περιοχή όπου απαντάται το στοιχείο:

Με αφετηρία και βασικό κόμβο τα Λαγκάδια Αρκαδίας η δραστηριοποίηση των Λαγκαδινών μαστόρων αναπτύχθηκε στη Γορτυνία και σταδιακά επεκτάθηκε σε

ολόκληρη την Πελοπόννησο, αλλά όχι σπάνια και εκτός Πελοποννήσου. Ως τοπική παράδοση εντοπίζεται στον χώρο του οικισμού των Λαγκαδίων, των χωριών της ευρύτερης περιοχής τους αλλά και της Πελοποννήσου. Με πυρήνα τα Λαγκάδια η μαστορική τέχνη αναπτύχθηκε και σε όμορα χωριά της Γορτυνίας, όπως του Σέρβου, το Λευκοχώρι, το Περδικονέρι, των οποίων οι μαστόροι θήτευαν σε λαγκαδινά μπουλούκια. Πέραν της Γορτυνίας, αξιόλογη δραστηριότητα στην οικοδομική τέχνη καταγράφεται στις Κλουκίνες (Αγία Βαρβάρα Καλαβρύτων), στη Μάνη και στην Κυνουρία (Κοσμάς, Πραστός κτλ).

Οι Λαγκαδινοί μαστορες της πέτρας έχουν αφήσει διάσπαρτα τα υλικά ίχνη της εργασίας τους στον πελοποννησιακό χώρο. Πρόκειται για τα άλλοτε επιβλητικά και άλλοτε ταπεινά έργα της τέχνης τους, από τα σπουδαία κτήρια έως τα ταπεινότερα έργα διαμόρφωσης του χώρου, οικισμένου και μη, που αποτυπώνουν την κατασκευαστική γνώση σε όλες τις εκφάνσεις της. Μάρτυρες της άλλοτε ακμάζουσας τέχνης εκτός από τα κάθε είδους κτίσματα και λίθινες κατασκευές, είναι και οι τοπικές προφορικές παραδόσεις, που αποτελούν ένα αρχείο συλλογικής μνήμης για την τέχνη της πέτρας και την πολυποίκιλη σημασία της στις τοπικές κοινωνίες και πολιτισμούς. Σημαντικό μέρος της τέχνης ως άυλης κληρονομιάς είναι η τοπική υπερηφάνεια όσων κατάγονται από τα Λαγκάδια, τόσο για τις ιδιαίτερες δεξιότητες και τη φήμη των μαστόρων που γέννησε ο τόπος τους όσο και για τα έργα της τέχνης τους, πολλά από τα οποία δεσπόζουν ακόμα αγέρωχα στη μοραϊτική γη.

Τα Λαγκάδια Αρκαδίας είναι μία από τις τρεις-τέσσερις εστίες της παραδοσιακής τέχνης στον ελληνικό χώρο. Άλλες εστίες εντοπίζονται τόσο στην ενδοχώρα, π.χ. στην Ήπειρο (Μαστοροχώρια) και τη Δυτική Μακεδονία (Πεντάλοφος), όσο και στα νησιά των Κυκλάδων (π.χ. Ανάφη, Νάξος, Σαντορίνη, Τήνος κ.ά.).

στ. Λέξεις-κλειδιά:

παραδοσιακή αρχιτεκτονική, λαϊκή αρχιτεκτονική, παραδοσιακή τέχνη της πέτρας, λαγκαδινοί μαστορες, λαγκαδινά μπουλούκια, πάτωμα-γωνιά, γκιλέρι-μεσαριά, παραδοσιακοί οικισμοί, αποκατάσταση νεώτερων μνημείων, Λαγκάδια, Γορτυνία, Πελοπόννησος, Μοριάς

2. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

α. Ποιος/-οι είναι φορέας/-είς του στοιχείου;

Κατ' εξοχήν φορείς της Παραδοσιακής Τέχνης της Πέτρας στα Λαγκάδια Αρκαδίας είναι οι λίγοι υπερήλικες μαστορες που βρίσκονται στη ζωή και οι περιορισμένοι μαθητές τους: Παναγιώτης Γκιώκας, Στάθης Καγιούλης, Παναγιώτης Τσαφαράς, Κώστας Γκιώκας, οι οποίοι έμαθαν την τέχνη από μαστόρους που συμμετείχαν σε κομπανίες.

Επίσης, φορείς της κληρονομιάς είναι και όσοι Λαγκαδινοί και Πελοποννήσιοι διατηρούν μνήμες από τη δράση των Λαγκαδινών μαστόρων, τηρούν εθιμικές πρακτικές (π.χ. τη θυσία ενός ζώου κατά τη θεμελίωση των σπιτιών) και ανακαλούν προφορικές παραδόσεις (αφηγήσεις, ευτράπελες διηγήσεις, θρύλους, τραγούδια, μοιρολόγια) που σχετίζονται με τον τρόπο ζωής και τα δημιουργήματα των μαστόρων.

β. Έδρα/τόπος

Σωματείο «Άνθη της Πέτρας»

Διεύθυνση: 28ης Οκτωβρίου 55, Νέα Πεντέλη

TK: 15236

Τηλ.: 697 2877035 FAX.....

e-mail: info@anthitispetras.gr

γ. Περαιτέρω πληροφορίες για το στοιχείο:

Αρμόδιο/-α πρόσωπο/-α

Όνομα: Γιάννης Τσιαούσης

Ιδιότητα: Πρόεδρος Σωματίου «Άνθη της Πέτρας»

Ταχυδρομική Διεύθυνση: Τ.Θ. 4, Μεσαρμός Βουτών Ηρακλείου Κρήτης, TK 700 13

Τηλ. 697 2877035

e-mail: jtsiaoussis@hotmail.com

3. Αναλυτική περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ, όπως απαντάται σήμερα

Είναι γενικά ευρέως αποδεκτό ότι δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς την προέλευση των μαστόρων (Λαγκαδινοί, Ηπειρώτες, Μακεδόνες κτλ.) στην παραδοσιακή αρχιτεκτονική. Η απουσία «υπογραφής» των μαστόρων στην πλειονότητα των περιπτώσεων, σε συνδυασμό με την αλληλεπίδραση που υπήρχε μεταξύ των διαφόρων σχολών, είναι η βασική αιτία της δυσκολίας που αντιμετωπίζει ο συστηματικός ερευνητής στην προσπάθειά του να κατατάξει ένα κτήριο ή κτίσμα με βάση την προέλευση των χτιστών. Οι δυσκολίες αυτές επιτείνονται στην περίπτωση του λαϊκού σπιτιού, όπου οι απαιτήσεις είναι περιορισμένες εξαιτίας όχι μόνο των βιοτικών δυσκολιών που αντιμετωπίζαν οι πληθυσμοί στους οποίους αναφερόμαστε, αλλά και της αντίληψης που είχε ο απλός άνθρωπος για τη λειτουργία της κατοικίας του. Παρ' όλα αυτά, η συστηματική ενασχόληση με τη μελέτη του έργου των Λαγκαδινών μαστόρων οδηγεί στον εντοπισμό ορισμένων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της λαγκαδινής τέχνης της πέτρας.

Παρότι, ιδιαίτερα στα Λαγκάδια, δεν είναι σπάνια τα διώροφα, τριώροφα ή ακόμα και τετραώροφα σπίτια, ο βασικός τύπος του λαγκαδινού σπιτιού είναι το ανωγοκάτωγο μακρυνάρι με τις διαστάσεις της κάτοψης να είναι περίπου 12 X 6 μέτρα. Περιλαμβάνει το *κατώι* (στάβλος και αποθήκη) και πάνω από αυτό την κύρια κατοικία (*ανώι*), όπου διακρίνονται τυπικά τέσσερις επιμέρους εσωτερικοί χώροι, που εξυπηρετούν τις λειτουργικές ανάγκες διαμονής της οικογένειας. Το ακόλουθο δίστιχο αποδίδει με τον πλέον λιτό τρόπο την αρχιτεκτονική ανάπτυξη του εσωτερικού του λαϊκού σπιτιού:

Πάτωμα-γωνιά / γκιλέρι-μεσαριά

Σημειώνεται ότι το *πάτωμα* είναι η σάλα, *γωνιά* ή *χειμωνιάτικο* είναι το δωμάτιο όπου βρισκόταν η εστία, το *γκιλέρι* είναι η αποθήκη φύλαξης τροφίμων, ενώ η *μεσαριά* είναι ένα χολ εισόδου, και βρίσκεται συνήθως στη μέση της μεγαλύτερης διάστασης. Ο τύπος αυτού του σπιτιού, του οποίου ο μεγάλος άξονας είναι κάθετος στις ισοϋψείς καμπύλες του εδάφους, κυριάρχησε όχι μόνο στη Γορτυνία, αλλά απαντάται συχνά σε όλη την Πελοπόννησο. Η μεγάλη πλευρά του σπιτιού είχε πάντα την είσοδο προσηλιακά (νοτιοανατολικά). Εξωτερικά, η κατασκευή είναι λιτή, με απουσία ιδιαίτερων κοσμητικών στοιχείων. Η ομορφιά του κτίσματος βασίζεται κατ' εξοχήν στην τέχνη (μαστοριά) που συνεπάγεται τη μακρά αντοχή στον χρόνο και συμπληρώνεται με τη χρήση διαφορετόχρωμων λίθων (λευκωπά τα αγκωνάρια, πιο σκούρα η υπόλοιπη λιθοδομή). Σχετικά συχνά υπάρχουν κεραμοπλαστικοί σταυροί (από οκτώ κεραμίδια) ψηλά στις γωνιές των σπιτιών και σπανιότερα αποτροπαϊκά σύμβολα, όπως πρόσωπα κτλ. Η εξωτερική όψη του σπιτιού συμπληρώνεται με την παρουσία ξύλινου εξώστη.

Επίσης, οι Λαγκαδινοί έχοντας χτίσει μεγάλο αριθμό εκκλησιών αποδείχτηκαν σπουδαίοι ναοδόμοι. Με βάση τα διαθέσιμα τεκμήρια φαίνεται ότι συνέβαλαν στην ανάπτυξη του νεο-οκταγωνικού τύπου εκκλησίας με κύριο χαρακτηριστικό τον μεγάλο τρούλο που στηρίζεται σε οκτώ σημεία, τα οποία περιλαμβάνουν ακόμα και τους εξωτερικούς τοίχους της εκκλησίας. Η επίδραση της οθωμανικής αρχιτεκτονικής στον συγκεκριμένο τύπο είναι σαφής και έρχεται να επιβεβαιώσει την εκτίμηση ότι οι Λαγκαδινοί είχαν χτίσει και τζαμιά, και συνεπώς είχαν γνώση των ιδιαίτερων τεχνικών λεπτομερειών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο σπουδαίος Λαγκαδινός λαϊκός αρχιτέκτονας Αντώνιος Ρηγόπουλος, που θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι έχει οικοδομήσει το τζαμί του Αγά Πασά στο Ναύπλιο (Βουλευτικό).

Ως ιδιαίτερα μορφολογικά χαρακτηριστικά της λαγκαδινής ναοδομίας μπορούν να αναφερθούν ο τύπος περιθурώματος της κύριας εισόδου στον ναό με ευρύ άνοιγμα, οριζόντιο λίθινο υπέρθυρο και άνωθεν τύμπανο, καλυπτόμενο από ημικυκλικό ανακουφιστικό τόξο. Επιπροσθέτως, επινώση των Λαγκαδινών θεωρείται το κορύφωμα του κωδωνοστασίου με μορφή πυραμίδας. Προφανώς επηρεάστηκαν από παρόμοια κωδωνοστάσια που απαντώνται στα Επτάνησα, όπου εργάστηκαν οι Λαγκαδινοί, και τα οποία έλκουν την καταγωγή τους από την Ιταλία.

Η Παραδοσιακή Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια Αρκαδίας αποτελεί συσσωρευμένη στο πέρασμα του χρόνου μορφή γνώσης, δημιουργήματα της οποίας είναι τα έργα των Λαγκαδινών μαστόρων. Έτσι, μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς δεν είναι μόνο τα έργα της τέχνης τους, είναι και η ίδια η γνώση που τα δημιουργήσε καθ' εαυτή, ως κατ' εξοχήν άυλη πολιτιστική αξία. Η γνώση αυτή μεταδιδόταν (ακριβέστερα: «κλεβόταν» μέσω της μίμησης) με τρόπο προφορικό και εμπειρικό από τον μαστορά στα μαστορόπουλα στο πλαίσιο των εργασιών του μπουλουκιού και όχι ως μέρος μιας τυπικής εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Η γνώση χαρακτηρίζεται ως «τοπική» με τη διπλή έννοια του αριστοτελικού όρου «τόπος»:

- 1) Ως γνώση που αφορά μια συγκεκριμένη θεματική ενότητα («τόπο»), όπως είναι αυτή της αρχιτεκτονικής γνώσης της παραδοσιακής τέχνης της πέτρας.
- 2) Ως γνώση που έχει αναπτυχθεί σε μια συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα και χαρακτηρίζεται από κοινές προκείμενες, στη συγκεκριμένη περίπτωση από κοινές οικοδομικές επιλογές και προδιαθέσεις, και κοινούς τρόπους επίλυσης αρχιτεκτονικών προβλημάτων.

Στον αντίποδα του κυρίαρχου παραδείγματος της γνώσης των θετικών επιστημών, που θεωρείται αντικειμενική, θεωρητική, παγκόσμια, αποδείξιμη και διδακτή μέσω της καταγραφής της, η παραδοσιακή τεχνογνωσία στοχεύει στην επίλυση ειδικών προβλημάτων, είναι γνώση πρακτική, που εμπεριέχει θεωρία και πράξη με στόχο την κατασκευή. Η γνώση αυτή είναι τοπική όσον αφορά το πεδίο της εφαρμογής της αλλά και τους φορείς της και κυρίως δεν μπορεί να καταγραφεί αλλά μόνο να διδαχτεί κατά την εφαρμογή της στην πράξη.

Σήμερα, λόγω των αλλαγών κυρίως στην τεχνολογία των υλικών, διατηρείται μέρος από την τέχνη που άνθησε κυρίως τον 19ο αιώνα. Τα στοιχεία αυτά αποτελούν τμήμα της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της λαγκαδινής τέχνης της πέτρας που επιβίωσαν και εφαρμόζονται μέχρι τις μέρες μας σε πείσμα όλων των ραγδαίων οικονομικών, τεχνολογικών και κοινωνικών αλλαγών.

Η προέλευση της πέτρας θεωρείται από τους μαστορές σημαντικό στοιχείο της τέχνης. Στις μέρες μας, η εξόρυξή της γίνεται με βιομηχανικό τρόπο στα λατομεία. Η εύκολη μεταφορά της πέτρας από πιο μακρινές περιοχές έχει ως συνέπεια αρκετές φορές να χρησιμοποιείται πέτρα που δεν ταιριάζει με την πέτρα που χρησιμοποιήθηκε, για παράδειγμα, τον 19ο αιώνα, όταν η επιλογή της πέτρας γινόταν με κριτήριο την εγγύτητα στον τόπο κατασκευής. Η κοπή της πέτρας γίνεται

κατά κανόνα σε σχιστήριο, αν και υπάρχουν ακόμη λίγα συνεργεία τα οποία δουλεύουν την πέτρα με τα χέρια: τη σπάνε με τη βαριά να «αλαφρώσει» και πελεκάνε τα αγκωνάρια με το *βελόνι* και τον *ματρακά*. Ωστόσο, δεν φτάνουν το επίπεδο των παλιών μαστόρων κυρίως στο *ψιλοπελέκι* (πολύ επιμελημένο πελέκημα όλων των όψεων της πέτρας). Πελεκάνε απλές πέτρες και θολίτες («κλειδιά») για θόλους και καμάρες.

Βασικά στοιχεία της οικοδομικής τεχνικής χρησιμοποιούνται και σήμερα από Λαγκαδινούς μαστορες που έχουν μαθητεύσει κοντά σε παλιούς μαστορες. Οι σύγχρονοι μαστορες αποκτούν επιπρόσθετη εμπειρία συμμετέχοντας σε αναστηλώσεις και αποκαταστάσεις κτισμάτων και μνημείων που διενεργούνται από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Παραδείγματα τέτοιων εργασιών αποτελούν η αναστήλωση του Καθολικού και των κελιών της Ιεράς Μονής Φιλοσόφου (1992-3), η συντήρηση-αποκατάσταση της Αγίας Θεοδώρας στη Βάστα Αρκαδίας (1995), του αρχοντικού Πισιμίσση στη Δημητσάνα (1997), της Μονής Καλαμίου Ατσίχολου Αρκαδίας (1998), του Δημαρχείου της Δημητσάνας (2001), της εκκλησίας της Αγίας Τριάδας Κοντοβάζαινας (2014) κτλ. Όσον αφορά τις νέες οικοδομήσεις, ακολουθείται κυρίως η τεχνική της επένδυσης κατά την οποία χτίζουν το κτήριο, σπίτι ή εκκλησία, με τούβλα και μπετόν και στη συνέχεια κάνουν εξωτερική επένδυση με πέτρες.

Η θεμελίωση των κτηρίων έχει αλλάξει άρδην και καθοδηγείται πλέον από τον υπεύθυνο μηχανικό. Οι εκσκαφές γίνονται με μηχανήματα και χρησιμοποιείται οπλισμένο μπετόν. Παλιότερα, όταν «έβγαζαν» τα θεμέλια, χρησιμοποιούσαν τον κασμά και το φτυάρι. Όταν ξεκινούσαν το χτίσιμο, γέμιζαν τα θεμέλια σχεδόν όπως όπως και δεν έβαζαν *ράμμα* (νήμα της στάθμης). Μόλις έβγαιναν στην επιφάνεια, ξεκινούσαν το χτίσιμο από τις γωνίες. Στερέωναν πρώτα τα αγκωνάρια στις γωνίες με ακρίβεια, τα ζυγίζουν και έδεναν από αυτά τα ράμματα, για να *αλφαδιάσουν* τους εξωτερικούς τοίχους. Στη συνέχεια γέμιζαν και τους υπόλοιπους τοίχους, ώστε να έρθουν σε ευθεία με τα αγκωνάρια. Τις γωνίες συνήθιζαν να χτίζουν οι αρχιμάστορες, το υπόλοιπο εξωτερικό έχτιζαν οι καλοί μαστορες και στο εσωτερικό πολλές φορές έβαζαν τους μαθητευόμενους, τους οποίους παράλληλα καθοδηγούσαν οι μαστορες που έχτιζαν τις όψεις (*φατσαδόροι*). Η τεχνική που έχτιζαν ήταν το ισόδομο σύστημα, δηλ. οι πέτρες χτίζονταν σε οριζόντιο επίπεδο και η κάθε πέτρα θα έπρεπε να «πάταει» (δηλ. να είναι σε επαφή) σε δύο πέτρες της υποκείμενης σειράς.

Οι παλιοί μαστορες όταν έφταναν στις στάθμες, δηλαδή εκεί που πάταγε το πάτωμα, το αλφάδιαζαν σε οριζόντια προβολή, το έφερναν ισοδομή και τοποθετούσαν πάνω στον τοίχο οριζόντιες ξυλοδεσιές από δρύινη ξυλεία. Έβαζαν ένα ξύλο δέκα πόντους μέσα από τον εξωτερικό τοίχο, άλλο ένα δέκα πόντους από το εσωτερικό μέρος κατά μήκος της οικοδομής και πάνω σε αυτά κάρφωναν εγκάρσια ξύλα, ανά εξήντα έως εβδομήντα πόντους. Οι ξυλοδεσιές είχαν πάχος επτά επί δέκα πόντους περίπου και πάταγαν *πλάκα*, δηλαδή η φαρδιά διάσταση ήταν σε επαφή με την υποκείμενη τοιχοδομή. Να επισημάνουμε ότι σήμερα οι ξυλοδεσιές έχουν αντικατασταθεί από οπλισμένο σενάζ, βάζοντας μία πέτρα έξω και μία μέσα, ενώ το εσωτερικό γεμίζει με οπλισμένο μπετόν. Με τον τρόπο αυτό το σενάζ δεν γίνεται εμφανές.

Κάτω από τις ξυλοδεσιές έβαζαν τους *ποταμούς* (οι κύριες δοκοί πάνω στις οποίες στηρίζεται το υπόλοιπο πάτωμα και οι οποίες εδράζονται σε εσοχές της λιθοδομής, είτε πακτώνονται ανάμεσα στους λίθους), ενώ πάνω στις ξυλοδεσιές κάρφωναν τα *ψαλίδια* του πατώματος (πάνω σε αυτά καρφώνονται οι σανίδες του πατώματος και τοποθετούνται εγκάρσια στους ποταμούς). Τα τρία αυτά στρώματα καρφώνονταν μεταξύ τους και έτσι γίνονταν ένα στοιχείο που στηριζόταν πάνω στον τοίχο, ενώ παράλληλα στερέωνε και τον τοίχο, καθώς δεν μπορούσε να κινείται ούτε προς τα έξω ούτε προς τα μέσα. Τις σανίδες στα πατώματα τις κάρφωναν στο τέλος, αφού ολοκληρωνόταν η στέγη και τοποθετούνταν τα κουφώματα.

Στα σπίτια που είναι χτισμένα ως το 1910, τα οποία είναι και πιο προσεγμένα, οι κάσες των κουφωμάτων είναι *ντυτές* (ενσωματωμένες στην τοιχοδομή)

κατασκευασμένες από ξύλο δρυός, ενώ είναι χωνευτές μέσα στο αγκωνάρι που τις στερέωναν με σιδερένια *τζινέτια* (ένα είδος πρόκας που χρησίμευε για την ενίσχυση της σταθερότητας). Το μέσα μέρος του ανοίγματος ήταν μεγαλύτερο και η καμάρα ανέβαινε προς τα πάνω. Τα παράθυρα και γενικά τα κουφώματα τα έφτιαχναν και συνεχίζουν να τα φτιάχνουν στενά και ψηλά, για να μη δημιουργούνται μεγάλα ανοίγματα και πέφτει πολύ βάρος πάνω στα πρέκια, καθώς τα φαρδιά ανοίγματα έκαναν ζημιά στη λιθοδομή. Οι οδηγίες αυτές ακολουθούνται και σήμερα, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις που αναστηλώνονται παλιά κτίσματα.

Πέρα από τα οικήματα, σημαντικό πεδίο άσκησης της τέχνης είναι και η κατασκευή μαντρότοιχων, που χρησίμευαν για τη στήριξη των οικοπέδων στους ορεινούς όγκους, των μονοπατιών ή και μικρών καλλιεργήσιμων εκτάσεων. Η τεχνική που ακολουθούνταν ήταν εκείνη της ξερολιθιάς ή της χρήσης κονιάματος μόνο από χώμα. Σήμερα, οι ντόπιοι μάστορες ακολουθούν τον ίδιο τρόπο χτισίματος, αλλά συχνά χρησιμοποιούν κονίαμα τσιμέντου. Οι περιοχές που δραστηριοποιούνται οι σύγχρονοι Λαγκαδινοί μάστορες δεν διαφέρουν πολύ από τις παλιές. Τα Λαγκάδια και η ευρύτερη περιοχή της Αρκαδίας είναι οι περιοχές που εργάζονται κυρίως, αναλαμβάνουν όμως έργα και σε όμορους νομούς, όπως Λακωνία, Μεσσηνία, Ηλεία κ.ά.

4. Χώρος/εγκαταστάσεις και εξοπλισμός που συνδέονται με την επιτέλεση/ άσκηση του στοιχείου ΑΠΚ

Η άσκηση της λαγκαδινής τέχνης της πέτρας πραγματοποιείται στους τόπους δουλειάς, όπου κατασκευάζονται, αποκαθίστανται ή ανακαινίζονται κτήρια και άλλες κατασκευές. Η αρχική επεξεργασία της πέτρας γίνεται συνήθως σε λατομεία και εργαστήρια, ενώ η τελική μορφή της διαμορφώνεται επιτόπου, ανάλογα με τις ανάγκες του κάθε οικοδομήματος. Η γνώση των Λαγκαδινών μαστόρων της πέτρας βρίσκει πλέον εφαρμογή κυρίως σε δημόσια κτήρια, όπως εκκλησίες, μοναστήρια, γεφύρια κτλ., που αποκαθίστανται ή συντηρούνται και σε ιδιωτικές κατασκευές, όπως ιδιωτικές κατοικίες, μάντρες, μύλους κ.ά.

5. Προϊόντα ή εν γένει υλικά αντικείμενα που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επιτέλεσης/άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Χαρακτηριστικά δείγματα της ακμής της παραδοσιακής τέχνης της πέτρας υπάρχουν διάσπαρτα σε όλη την Πελοπόννησο. Σημαντικά τέτοια δείγματα είναι οι προεπιναστατικοί ναοί του Προδρόμου και των Ταξιάρχων στα Λαγκάδια, του Αγίου Γεωργίου στη Στεμνίτσα, της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Εύα της Μεσσηνίας και του Αγίου Ιωάννη του Χρυσόστομου στην Ηραία, το γεφύρι του Κούκου στου Βλαχόραφτη Αρκαδίας, ο Άγιος Γεώργιος στη Λάστα Αρκαδίας, το Δημητρακοπουλέικο αρχοντικό στην Αλωνίσταινα, το γεφύρι στο Δρακοβούνι, το Στεφανοπουλέικο αρχοντικό στη Δίβρη, ο Άγιος Χαράλαμπος στη Δημητσάνα, ο Άγιος Νικόλαος στη Νέα Φιγαλεία Ηλείας, το Γυμνάσιο Λαγκαδίων και βέβαια μεγάλο τμήμα του οικισμού των Λαγκαδίων. Πιο πρόσφατα δείγματα αυτής της τέχνης βρίσκει σε αρκετά ανακαινισμένα σπίτια των Λαγκαδίων, σε ξερολιθιές, σε αποκαταστάσεις εκκλησιών (Μονή Φιλοσόφου, Κοντοβάζαινα κτλ.).

Μέσω της άσκησης της τέχνης αναστηλώνονται και συντηρούνται μνημεία, όπως εκκλησίες, μοναστήρια, σχολεία, γεφύρια, παλιά αρχοντικά, κτήρια προβιομηχανικής τεχνολογίας (μύλοι, λιοτρίβια, δεξαμενές κτλ.), αναλημματικοί τοίχοι για στήριξη μονοπατιών, καλλιεργήσιμων εδαφών κ.ά., ερειπωμένες ή πεπαλαιωμένες κατοικίες. Επίσης, οικοδομούνται νέα κτήρια τα οποία δεν αλλοιώνουν τη φυσιογνωμία των παραδοσιακών οικισμών στους οποίους είναι ενταγμένα.

6. Ιστορικά στοιχεία για το στοιχείο ΑΠΚ

Οι κάτοικοι των Λαγκαδίων στρέφονται στο επάγγελμα του κτίστη στα μέσα του 18ου αιώνα. Οι Λαγκαδινοί μάστορες αποδείχθηκαν ικανοί κτίστες, γεγονός που αποδεικνύεται από την προτίμηση που έδειχναν σε αυτούς οι οθωμανικές αρχές. Η εντατική έρευνα του σωματείου «Άνθη της Πέτρας» έχει τεκμηριώσει μια σειρά από ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής και ιστορικής αξίας κτίσματα σε όλη την Πελοπόννησο, ανάμεσα σε έναν πολύ μεγαλύτερο αριθμό κτισμάτων που φέρουν τη σφραγίδα της κατασκευής από λαγκαδινές κομπανίες. Την ενασχόληση των Λαγκαδινών με το κτίσιμο ευνόησε η ορεινή διαμόρφωση της περιοχής των Λαγκαδίων και οι περιορισμένες δυνατότητες ενασχόλησης με τη γη. Η μαθητεία των παιδιών κοντά στον πατέρα ή στους στενότερους συγγενείς εξασφάλιζε την οικογενειακή παράδοση, ενώ οι γάμοι ήταν συνήθως προϊόν συμφωνίας ανάμεσα στα μέλη του μπουλουκιού με σκοπό την ενδυνάμωσή του.

Μετά την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ήταν κοινή πεποίθηση ότι πολλά δημόσια και ιδιωτικά οικοδομήματα όφειλαν την κατασκευή τους στους Λαγκαδινούς μάστορες. Την επιτυχία τους την όφειλαν στην αυστηρή ιεραρχία ανάμεσα στα μέλη του μπουλουκιού, στον καταμερισμό της εργασίας, στην υψηλή αίσθηση συνεργασίας, αλλά προπάντων στην ποιότητα της δουλειάς. Η ιεραρχία με επικεφαλής τον αρχιμάστορα, την ψυχή του μπουλουκιού, εξασφάλιζε την πειθαρχημένη εκτέλεση της εργασίας υπό τη διεύθυνσή του. Ήταν υπεύθυνος για τη συγκρότηση του μπουλουκιού, σχεδίαζε το κτίσμα, κατηύθυνε τις εργασίες, είχε την ευθύνη των συναλλαγών.

Το μπουλούκι περιλάμβανε επιπλέον τους *μαστόρους* (τεχνίτες και κτίστες), τους *τριότες* (βοηθούς) και τα *μαστορόπουλα*, τα μαθητευόμενα παιδιά δηλαδή. *Φατσαδόροι* (έχτιζαν την εξωτερική πλευρά της λιθοδομής-καλύτεροι μαστόροι), *μεσομάστορες* (έχτιζαν την εσωτερική πλευρά της λιθοδομής-λιγότερο έμπειροι μαστόροι), *πελεκάνοι* (πελεκούσαν τις πέτρες), *νταμαρτζήδες ή λιθαράδες* (υπεύθυνοι για την εξόρυξη της πέτρας) ήταν οι ειδικευμένοι τεχνίτες που αποτελούσαν το μπουλούκι. Η συνεργασία ήταν απαραίτητος όρος για την επιτυχημένη εκτέλεση της εργασίας. Το ίδιο και η υπακοή στην ιεραρχία. Η συμμετοχή δίπλα σε καλούς μάστορες ήταν προϋπόθεση για την ανάπτυξη των ατομικών δεξιοτήτων αλλά και για την εξασφάλιση της εργασίας, συνεπώς και του εισοδήματος.

Οι κτίστες υποβαλλόμενοι σε επώδυνες οικονομίες έφερναν το εισόδημα στο σπίτι κατά την επιστροφή τους. Έτσι, στις συνθήκες ανέχειας που γνώρισαν οι κάτοικοι ορεινών περιοχών στα τέλη του 19ου και στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα, οι κτίστες εξασφάλιζαν την οικογενειακή επιβίωση. Ακόμη και σε συνθήκες σιτοδείας, όχι σπάνιες στην ιστορία της Ελλάδας, τα μπουλούκια διοχέτευαν στο ορεινό χωριό πλούτο που συσσωρευόταν στον κάμπο. Ήταν πολύ συχνή η πληρωμή σε είδος (στάρι, καλαμπόκι, λάδι). Συνηθέστερη πρακτική των Λαγκαδινών μαστόρων ήταν να διανέμουν τα κέρδη ανάλογα με τη συμφωνία που γινόταν κατά τη συγκρότηση του μπουλουκιού.

Οι δρόμοι που ακολουθούσαν οι μάστορες ήταν συγκεκριμένοι και ανάλογοι με τον τόπο προορισμού. Δημοφιλείς προορισμοί ήταν η Τριφυλία στη Μεσσηνία, η επαρχία της ορεινής Ολυμπίας, τα Καλαβρυτοχώρια στην Αχαΐα, οι βόρειοι δήμοι της Λακωνίας (Λογκανίκος, Γεωργίτσι, Καστόρι, Πελλάνα κτλ.), η Σπάρτη καθώς και νέοι δήμοι του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους (Ξηροκάμπι, Σκούρα κτλ.). Για τον τελευταίο προορισμό, για παράδειγμα, η πρώτη διανυκτέρευση γινόταν στο Ελληνικό (Μουλάτσι), η δεύτερη σε χωριά των βόρειων δήμων, ενώ την τρίτη μέρα κατέλυαν στον τόπο προορισμού (Σκάλα, Σπάρτη, Μολάοι κτλ.). Στο σημείο της πρώτης διανυκτέρευσης γινόταν και η ανταλλαγή των ρούχων (λερωμένα-καθαρά) σε συνάντηση των μαστόρων, όταν έλειπαν για πολύ καιρό, με τις γυναίκες τους. Τα «Άνθη της Πέτρας», με βάση το υλικό που έχει συγκεντρωθεί κυρίως από τις

συνεντεύξεις των μαστόρων, σχεδιάζουν τη χάραξη αυτών των διαδρομών σε ειδική εφαρμογή που ήδη έχει προβλεφθεί στην ιστοσελίδα τους (τοπικές και υπερ-τοπικές διαδρομές, <http://www.anthitispetras.gr/index.php/el/skopoi/politistikes-diadromes-tis-texnis-tis-petras/topikes-diadromes>).

Ενδιαφέρον έχει η συνεργασία με άλλες επαγγελματικές ομάδες της περιοχής που τους προμήθευαν υλικά, όπως ξύλα, ασβέστη κτλ. Τα «Άνθη της Πέτρας» διαθέτουν στο αρχείο τους τα συμφωνητικά όλων των συνεργειών για την κατασκευή του Δημητράκοπουλίκου αρχοντικού στην Αλωνίσταινα, στα οποία αποτυπώνεται η συνεργασία χτιστών από τα Λαγκάδια, ασβεστοποιών από το Μουλάτσι, υλοτόμων από την Αλωνίσταινα και το Αρκουδόρρεμα. Συνεργασία υπήρχε και με μαστόρους άλλων «σχολών», όταν το απαιτούσαν οι κατασκευαστικές ανάγκες του έργου. Χαρακτηριστική η συνεργασία Λαγκαδινών (οικογένεια Γαρδίκια) με Τηνιακούς μαστόρους το 1874 για την κατασκευή του γεφυριού της Αρκαδίας (Κυπαρισσίας).

Η τέχνη της πέτρας επηρέασε βαθιά την οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική δομή της τοπικής κοινωνίας. Η παραδοσιακή τέχνη της πέτρας αποτέλεσε σημαντική πηγή εισοδήματος για τα Λαγκάδια. Την περίοδο του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα, όταν η ανοικοδόμηση του ελληνικού χώρου ακμάζει, το εισόδημα των μαστόρων εισρέει στα Λαγκάδια, πυροδοτώντας μια ισχυρή δημογραφική και οικονομική ανάπτυξη, καθιστώντας τα Λαγκάδια όχι μόνο οικονομικό, αλλά εκπαιδευτικό και πνευματικό κέντρο της ευρύτερης περιοχής. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα Λαγκάδια αποτελούσαν τότε τον δεύτερο σε πληθυσμό οικισμό της Αρκαδίας μετά την Τρίπολη. Οι δυσκολίες όμως της τέχνης, σε συνδυασμό με την οικονομική δυσπραγία αλλά και την αλλαγή των αντιλήψεων, οδηγεί τους περισσότερους μαστορες να ωθούν τα παιδιά τους προς τις σπουδές, με αποτέλεσμα σταδιακά να μειώνεται ο αριθμός των ντόπιων που ακολουθούν την παραδοσιακή τέχνη της πέτρας.

Τελικά, οι κομπανίες χάθηκαν στη δίνη των κοινωνικοοικονομικών ανακατατάξεων και την ευρεία εισαγωγή νέων δομικών υλικών που ενέσκηψαν μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

7. Η σημασία του στοιχείου σήμερα

α. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τα μέλη της κοινότητας/τους φορείς του;

Η Παραδοσιακή Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια αποτελεί ισχυρό στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας των κατοίκων των Λαγκαδίων και των όμορων χωριών και συνεπώς η διάσωσή της συνεπάγεται την προστασία και ανάδειξη της διαχρονικής πολιτισμικής ταυτότητας της περιοχής. Επιπρόσθετα, επειδή πολλοί οικισμοί οικισμών της Γορτυνίας και της Αρκαδίας γενικότερα, στους οποίους δραστηριοποιήθηκαν έντονα οι Λαγκαδινόι μαστορες, είναι χαρακτηρισμένοι ως παραδοσιακοί, η επιβίωση του στοιχείου ως ζώσα πρακτική, με τις αναγκαίες προσαρμογές, θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της φυσιογνωμίας των οικισμών και θα αποφευχθούν περαιτέρω αλλοιώσεις, που ήδη είναι ορατές σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, του δομημένου περιβάλλοντος.

Επίσης, είναι εύλογο ότι η διαφύλαξη του στοιχείου θα έχει θετική επίδραση στις τοπικές κοινότητες, καθώς, για παράδειγμα, θα δώσει τη δυνατότητα στους νέους της περιοχής να ασκήσουν τόσο την ίδια την τέχνη καθ' εαυτήν, όσο και να απασχοληθούν σε οικονομικές δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτήν έμμεσα (π.χ. εναλλακτικός τουρισμός κ.ά.).

β. Ποια είναι η σημασία του στοιχείου για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

Η σημασία του στοιχείου δεν περιορίζεται στην τοπική κλίμακα, αλλά έχει ευρύτερη σημασία, καθώς κρίνεται απαραίτητη για τη συντήρηση/αποκατάσταση σημαντικών μνημείων, ειδικά εκείνων που βρίσκονται στην Πελοπόννησο, και τα οποία δημιουργήθηκαν την περίοδο ακμής της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής (μέσο 18ου-μέσο 19ου αιώνα). Επιπλέον, η προστασία του χαρακτήρα των παραδοσιακών οικισμών είναι σημαντική για τη διάσωση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς και της συλλογικής μνήμης των τοπικών κοινωνιών, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προσαρμογή της τοπικής γνώσης στις σύγχρονες απαιτήσεις και συνθήκες.

Παράλληλα, ενισχύει τη συνοχή μεταξύ των τοπικών κοινωνιών στη βάση των κοινών πολιτισμικών εμπειριών, π.χ. των Λαγκαδίων με τις κοινότητες των μαστοροχωρίων της Ηπείρου, της περιοχής των Καλαβρύτων κ.ά.

γ. Συμμετείχε και πώς η κοινότητα στην προετοιμασία της εγγραφής του στοιχείου στο Εθνικό Ευρετήριο Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς;

Οι φορείς του στοιχείου, οι ίδιοι οι μαστορες της πέτρας, συμμετείχαν μέσω χρήσιμων πληροφοριών που έδωσαν για τη συμπλήρωση του Δελτίου. Μάλιστα, ένας εξ αυτών, ο Παναγιώτης Γκιώκας, παρέδωσε ολόκληρο κείμενο που αναφέρεται στην τέχνη (βλ. Παράρτημα 1). Πέραν της συμπλήρωσης του Δελτίου, το γενικότερο ενδιαφέρον της κοινότητας για τη διαφύλαξη και ανάδειξη της παραδοσιακής τέχνης της πέτρας στα Λαγκάδια ως άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς αποδεικνύεται από τη συμμετοχή και την υποστήριξη των δράσεων του σωματείου «Άνθη της Πέτρας», το οποίο από την πρώτη στιγμή έχει ως πρωταρχικό του στόχο τη διαφύλαξη και ανάδειξη του σημαντικού αυτού στοιχείου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της πατρίδας μας. Ενδεικτικά είναι τα παρακάτω δημοσιεύματα:

<http://www.thetoc.gr/politismos/article/gia-tin-texni-tis-petras-sta-lagkadia-arkadias>
<http://www.tovima.gr/culture/article/?aid=516106>
<http://www.arcadiaportal.gr/news/epityhimenes-oi-giortes-tis-petras-sta-lagkadia>

8. Διαφύλαξη/ανάδειξη του στοιχείου

α. Πώς μεταδίδεται το στοιχείο στις νεότερες γενιές σήμερα;

Η Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια –ό,τι έχει απομείνει από την εποχή της ακμής της– μεταδίδεται μόνο μέσω της μαθητείας των νέων μαστόρων κοντά σε παλιούς. Τα ίδια τα υλικά στοιχεία, τα παλιά οικοδομήματα, ενσωματώνουν τα στοιχεία αυτής της τέχνης και αποτελούν ένα μοναδικό εκπαιδευτικό υλικό για τους νέους μαστορες. Μέσα από κοινωνικές εκδηλώσεις μεταδίδονται οι ιστορίες, οι θρύλοι, τα τραγούδια, η ιδιαίτερη, συνθηματική γλώσσα των μαστόρων, τα τραγούδια, τα μοιρολόγια και τα έθιμα που συνδέονται με τους μαστορες.

β. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης του στοιχείου που έχουν ληφθεί στο παρελθόν ή που εφαρμόζονται σήμερα (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Ως μέτρο διαφύλαξης/ανάδειξης της τέχνης της πέτρας στα Λαγκάδια μπορεί να θεωρηθεί ο χαρακτηρισμός από τη δεκαετία του 1970 του οικισμού των Λαγκαδίων

ως παραδοσιακού. Πέραν αυτού, απουσιάζει μέχρι τώρα μια συστηματική προσπάθεια διαφύλαξης της τέχνης σε οποιαδήποτε κλίμακα.

Τα τελευταία χρόνια, το σωματείο «Άνθη της Πέτρας» έχει δημιουργήσει αρχείο ηχογραφημένων και βιντεοσκοπημένων συνεντεύξεων παλιών μαστόρων που συμμετείχαν σε κομπανίες, βάση προτυποποιημένου ερωτηματολογίου, στη διαμόρφωση του οποίου συμμετείχαν αρχιτέκτονες, ιστορικοί και κοινωνικοί ανθρωπολόγοι (βλ. Παράρτημα 2). Το υλικό αυτό είναι πολύτιμο, καθώς δίνει πολύ χρήσιμες πληροφορίες για την παραδοσιακή τέχνη της πέτρας στα Λαγκάδια και τους φορείς της, οι οποίες προέρχονται από τους τελευταίους εν ζωή μάστορες που άσκησαν την «κλασική» μορφή της τέχνης.

Στις δραστηριότητες του Σωματείου περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων τα εξής: Η διενέργεια συνεντεύξεων και η πρωτογενής καταγραφή της γνώσης των παλιών μαστόρων που έχουν δουλέψει σε κομπανίες-μπουλούκια, καθώς και η συλλογή ημερολογίων, οικογενειακών εγγράφων κ.ά. Τα «Άνθη της Πέτρας» έχουν διεξαγάγει έρευνα για θέματα που σχετίζονται με την Τέχνη της Πέτρας στα Λαγκάδια σε αρχαικά σύνολα, όπως τα Γενικά Αρχεία του Κράτους, δημοτικά και κοινοτικά αρχεία, εκκλησιαστικά αρχεία κτλ. Το σύνολο του αρχαικού υλικού των Ανθών διατίθεται για παραπέρα μελέτη και έρευνα (Παράρτηματα 3, 4 και 5).

Επιπρόσθετα, έχουν προχωρήσει, σε συνεργασία με ακαδημαϊκά ιδρύματα, στην καταγραφή, ανάλυση (από οικοδομική, μορφολογική και αισθητική άποψη) και αποτύπωση σημαντικών μνημείων, όπως προεπαναστατικών εκκλησιών, σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου (Παράρτημα 6). Διοργανώνουν σε ετήσια βάση τις πολιτιστικές εκδηλώσεις «Γιορτές της Πέτρας» με σκοπό την ευαισθητοποίηση των πολιτών στα θέματα προστασίας της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής και της άυλης κληρονομιάς της τέχνης της πέτρας με τη χρήση διαφόρων εκπαιδευτικών εργαλείων (συνεργασία με Κέντρα Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πιλοτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα, ημερίδες σε συνεργασία με ακαδημαϊκά ιδρύματα κτλ.). Ιδιαίτερη μέριμνα επιδεικνύουν για τη σύνδεση της σύγχρονης καλλιτεχνικής δημιουργίας με τον πολιτισμό της πέτρας. Τέλος, ενδιαφέρονται έμπρακτα για τη λειτουργία ενός Κέντρου Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής με έδρα τα Λαγκάδια.

γ. Μέτρα διαφύλαξης/ανάδειξης που προτείνεται να εφαρμοστούν στο μέλλον (σε τοπική, περιφερειακή ή ευρύτερη κλίμακα)

Το σωματείο «Άνθη της Πέτρας» έχει αναδείξει την αναγκαιότητα της διαφύλαξης της λαγκαδινής τέχνης της πέτρας μέσω δημιουργίας σχολής μαθητείας στην τέχνη της πέτρας στα Λαγκάδια, πρόταση που συγκεντρώνει την υποστήριξη της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και άλλων φορέων. Ήδη έχει έρθει σε επικοινωνία με μάστορες που κατέχουν τα μυστικά της τέχνης, ανεξαρτήτως αν κάποια από αυτά δεν εφαρμόζονται σήμερα, προκειμένου να εκπαιδεύσουν τη νεότερη γενιά μαστόρων, τόσο από άποψη θεωρητική όσο και κυρίως από άποψη πρακτικής εφαρμογής (πελέκημα πέτρας, τρόποι χτισίματος κτλ.).

Όσον αφορά τον σχεδιασμό των «Ανθών της Πέτρας» για τη διαφύλαξη και προβολή της τέχνης, έχει προγραμματιστεί η διεξαγωγή εργαστηρίου της τέχνης της πέτρας στα Λαγκάδια (1-4 Αυγούστου 2017) για 15-20 μαθητές (νέους της ευρύτερης περιοχής που θέλουν να ασχοληθούν επαγγελματικά με την τέχνη της πέτρας). Το εργαστήριο θα πλαισιωθεί από ομιλίες καθηγητών της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και άλλων πολυτεχνικών σχολών της χώρας, ενώ στην πρακτική άσκηση των μαθητών θα συμμετέχουν ντόπιοι μάστορες διδάσκοντάς τους τα μυστικά της τέχνης.

Το εργαστήριο αποτελεί το πρώτο βήμα για τη λειτουργία σχολής μαθητείας της Τέχνης της Πέτρας, που αποτελεί βασικό στόχο των «Ανθών» και συγκεντρώνει τη στήριξη ευρύτερων κοινωνικών ομάδων. Η δημιουργία του Κέντρου Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής θα αποτελέσει το κέλυφος πρωτοβουλιών για την

προστασία και την προβολή της τέχνης της πέτρας των Λαγκαδίων, αλλά και για την προστασία της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής γενικότερα.

Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την προστασία των δημιουργημάτων της λαγκαδινής μαστορικής τέχνης θα συμβάλουν στη διαφύλαξή της, αναδεικνύοντας τις αρχές αειφορίας που χαρακτήρισε τον πολιτισμό της πέτρας.

9. Βασική Βιβλιογραφία

Κωνσταντινόπουλος, Χ. (1983), Οι παραδοσιακοί χτίστες της Πελοποννήσου, Εκδόσεις Μέλισσα

Πετρονότης, Α. (1986), *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Αρκαδία*, Εκδόσεις Μέλισσα

Τρουπής, Θ. (1959), *Οι άνθρωποι της σκαλωσιάς*, Λάρισα

Κωνσταντινόπουλος, Χ. (1987), *Η μαθητεία στις κομπανίες των χτιστών της Πελοποννήσου*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, 1987
(http://www.anthitispetras.gr/images/antipetras/pdf_file/book/flip_kompanies/index.html)

Πετρονότης, Α. (2017), *Οι Λαγκαδινόι μαστόροι του Μοριά*, 1ος τόμος υπό έκδοση, 2ος & 3ος τόμος υπό συγγραφή, Εκδόσεις Άνθη της Πέτρας,

10. Συμπληρωματικά Τεκμήρια

α. Κείμενα (πηγές, αρχειακά τεκμήρια κτλ.)
Αρχείο συμφωνητικών (Άνθη της Πέτρας)
Τετράδια-ημερολόγια μαστόρων (Άνθη της Πέτρας)

β. Χάρτες

γ. Οπτικά και ακουστικά τεκμήρια (σχέδια, φωτογραφίες, αρχεία ήχου, βίντεο κτλ.)
(Βλ. Παράρτημα)

Αρχείο ηχογραφημένων συνεντεύξεων μαστόρων (Άνθη της Πέτρας)
Αρχείο βιντεοσκοπημένων συνεντεύξεων (Άνθη της Πέτρας)
Φωτογραφικό αρχείο μαστόρων (Άνθη της Πέτρας)
Υλικό αποτυπώσεων (Άνθη της Πέτρας)

δ. Διαδικτυακές πηγές (υπερσύνδεσμοι)
www.anthitispetras.gr
<https://www.youtube.com/watch?v=tR3bljEi8nc&t=816s>
<https://www.youtube.com/watch?v=nRx27WVdJ1Q&t=26s>
http://www.anthitispetras.gr/images/antipetras/pdf_file/book/flip_kompanies/index.html
!

11. Στοιχεία συντάκτη του Δελτίου

α. Ονόματα Συντακτών

Βασίλης Γκανιάτσας
Παναγιώτης Γκιώκας

Αργύρης Πετρονώτης
Γιάννης Τσιαούσης

β. Ιδιότητα Συντακτών

Βασίλης Γκανιάτσας, Καθηγητής Σχολής Αρχιτεκτόνων ΕΜΠ
Παναγιώτης Γκιώκας, Λαγκαδινός μάστορας της πέτρας
Αργύρης Πετρονώτης, Καθηγητής Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής της Πολυτεχνικής
Σχολής του ΑΠΘ
Γιάννης Τσιαούσης, Πρόεδρος του Σωματείου «Άνθη της Πέτρας»

γ. Τόπος και Ημερομηνία Σύνταξης του Δελτίου

Αθήνα, Ιανουάριος 2017